

УДК 330.341.1 (477)

Почерніна Н.В., к.е.н., доцент
доцент кафедри економіки

Таврійський державний агротехнологічний університет

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА ЦІЛІСНОСТІ НА МАКРОРІВНІ

Почерніна Н.В. Інноваційна політика в Україні: проблема цілісності на макрорівні. У статті виявлено ознаки цілісності інноваційної політики на макрорівні, визначено сутність інноваційної діяльності. Розкрито системний характер інноваційної діяльності в межах економічної системи, проаналізовано проблеми інноваційного розвитку сучасної України. Визначено пріоритетні напрями підвищення ефективності інноваційної політики.

Ключові слова: інноваційна політика, інноваційна діяльність, проблема цілісності, макрорівень, ефективність.

Почернина Н.В. Инновационная политика в Украине: проблема целостности на макроуровне. В статье выявлены признаки целостности инновационной политики на макроуровне, дано определение инновационной деятельности. Раскрыт системный характер инновационной деятельности в рамках экономической системы, проанализированы проблемы инновационного развития современной Украины. Определены приоритетные направления повышения эффективности инновационной политики.

Ключевые слова: инновационная политика, инновационная деятельность, проблема целостности, макроуровень, эффективность.

Pochernina N.V. Innovation policy in Ukraine: integrity problem at macro level. In the article signs of the integrity of innovation policy are revealed at the macro level, the essence of innovation activity is disclosed, the systemic nature of innovation activity is described within the economic system, the problems of innovation development in modern Ukraine are analyzed, and the priority directions for increasing the efficiency of innovation policy are identified.

Key words: innovation policy, innovation activity, integrity problem, macro level, efficiency.

Постановка проблеми. Потреба пошуку внутрішніх джерел економічного зростання та шляхів підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародній арені зумовлює пріоритетність завдань щодо активізації інноваційної діяльності та підвищення її ефективності. Значна роль у цьому процесі відводиться інноваційній політиці, яка має забезпечити цілеспрямованість інноваційних процесів на реалізацію стратегічних завдань соціально-економічного розвитку на макро-, мета- та мікрорівні. Отже, цілісність інноваційної політики виступає підґрунтям ефективності інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти інноваційної політики досліджувалися у працях багатьох іноземних учених, зокрема: Е. Арнольда [1], М. Бінейма, Б. Тізера [2], С. Борас, Ч. Елквіста [3], Д. Брауна [4], Дж. Едлера, П. Каннингема, А. Гьока, Ф. Шапіри [5], Я. Фагерберга [6], К. Фланагана, Е. Уйарра [7], С. Махрума [8], А. Пригожого [9]. Серед вітчизняних науковців значний внесок у розвиток теорії інноваційної діяльності зробили О. Амоша, В. Антонюк, А. Землінікіна [10], О. Гриценко, С. Качула [11], Д. Крамської [12], О. Марченко [13], В. Мельник [14], Л. Федулова [15], І. Ящишина [16] та багато інших.

Значна увага науковців до аналізу інноваційних процесів не применшила доцільності подальших досліджень у заданому напрямі. Чимало питань удосконалення механізму активізації інноваційної діяльності потребують теоретичного та практичного вирішення, серед них: недосконалість законодавства щодо стимулювання та підтримки інновацій, спонтанний характер інноваційних процесів, відсутність ефективних механізмів комерціалізації та впровадження у процес виробництва новітніх технологій, безсистемний характер регулювання інновацій тощо. Все це перешкоджає соціально-економічному розвитку України і заважає їй перейти від екстенсивного розвитку економіки на базі сировинних галузей до економіки знань та інновацій. Отже, актуальність і практична затребуваність подальших розробок щодо цілісності інноваційної політики зумовили вибір теми та мету наукової роботи.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз проблеми формування цілісної інноваційної політики на макрорівні. Предметом дослідження є відносини між державою та суб'єктами господарювання щодо розроблення, впровадження та використання інновацій. Об'єктом дослідження є інноваційні процеси у сучасній Україні. У межах визначеної мети дослідження виділено такі завдання:

- охарактеризувати ознаки цілісності інноваційної політики;
- виявити проблемні боки механізму інноваційної політики в Україні;
- визначити напрями підвищення ефективності державного регулювання інноваційної сфери України.

Виклад основних результатів. Сучасні теоретичні дослідження результативності інноваційної політики все більше акцентують увагу на потребі переорієнтації практик оцінки, які традиційно зосереджувалися на окремих програмах, а не на системно-орієнтованій перспективі [1, с. 3]. Багатозначність трактування поняття «інновації» зумовила різноманітність підходів до визначення категорії «інноваційна політика». На думку Мікаеля Бінейма та Брюса Тізера, існують два основні питання: взаємозв'язок між теорією інновацій та інноваційною політикою та конкретні зв'язки між інноваційною політикою та політикою досліджень [2, с. 106]. Якщо в теорії інновацій набуває більшої популярності комплексний підхід до розуміння їх сутності як глобального феномену, що проявляється і в економічному, і в соціальному, і в технологічному аспектах, то трактування інноваційної політики часто зводилося лише до заходів стимулювання науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок. З іншого боку, актуалізувалося питання щодо ролі державного регулювання інновацій: за яких умов інноваційна політика є доцільною, а за яких ні? На думку Сусани Борас та Чарльза Едквіста, в основі оцінювання результативності політики мають бути економічна ефективність інноваційної системи та соціальний ефект, у тому числі й у сфері охорони здоров'я чи захисту навколишнього середовища [3, с. 8]. Ми поділяємо цю точку зору і вважаємо, що інновації набули значної ваги не лише для розвитку техніки та технологій, вони прискорюють прогрес у сфері освіти, культури, медицини, політики, охорони навколишнього середовища тощо. Здатність до інновацій можна розглядати як унікальний невичерпний ресурс, раціональне використання якого забезпечує значний економічний та соціальний ефект на мікро-, мета- чи макрорівні.

Об'єктивною основою цілісності інноваційної політики є системний характер інноваційної діяльності, яка передбачає поєднання продуктивних сил, економічних відносин та механізму господарювання (рис. 1).

Елементи продуктивних сил у сукупності формують інноваційний потенціал країни, який уособлює вхідні ресурси, залучені інноваційною системою для здійснення інноваційної діяльності. Економічні відносини виникають між різноманітними інститутами національної інноваційної системи, зокрема державних інституцій із функціями законодавчо-правового регулювання, інституцій у сфері освіти, інституцій у сфері генерації наукових знань, інститутів, що діють у сфері інноваційної інфраструктури, а також організації та підприємства, що є виробниками та споживачами інноваційної продукції [17]. Ці інститути є суб'єктами інноваційної діяльності, які у практиці господарювання використовують певні важелі управління або знаходяться під впливом регулюючих дій суб'єктів вищого рівня, що зумовлює введення у цю систему інноваційної політики як окремого напрямку реалізації господарського механізму.

Рис. 1. Цілісність інноваційної політики в аспекті елементів економічної системи

Джерело: побудовано автором

Під інноваційною політикою ми розуміємо сукупність засобів, методів та інструментів впливу на інноваційну діяльність для підвищення її ефективності. На думку Дітмара Брауна, ефективність інноваційної політики – це результат адміністративної координації інноваційних зв'язків на рівні реалізації самої політики [4, с. 230], отже, необхідно узгоджувати кроки, передбачені в межах державного регулювання, з інтересами приватних суб'єктів, громадських організацій та інших стейкхолдерів. Отже, поняття цілісності витікає, передусім, із потреби узгодження різноманітних інтересів господарюючих суб'єктів у процесі здійснення інноваційної діяльності. У зв'язку із цим потребує конкретизація визначення категорії «інноваційна діяльність».

Детермінантою інноваційної діяльності є потреби. Потреби виступають об'єктивною основою розвитку економічної системи, яка виявляє її залежність від конкретних умов існування і породжує активність по відношенню до цих умов. Однак поштовхом до прояву активності виступають мотиви. Мотиви – це рушійні сили, що спонукають суб'єкта господарювання до дії, це сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта і визначають її спрямованість. Мотив задає загальний вектор руху, спрямовує діяльність на досягнення певної мети. Мета – це уявний кінцевий результат діяльності (те, чого суб'єкт господарювання прагне досягти). Способи досягнення визначеної мети можуть бути різними, тому на шляху до єдиної цілі суб'єкти господарювання можуть проявляти різні інтереси, часто суперечливі. Економічний інтерес – це реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди мотив дій щодо задоволення індивідуальних потреб суб'єктів господарської діяльності. Орієнтуючись тільки на власні інтереси, суб'єкти приймають рішення стосовно конкретних дій. Як правило, кожна дія орієнтована на виконання певного завдання в межах визначеної загальної мети. Кінцевим пунктом економічної діяльності є результат у вигляді продукту, послуг або інших цінностей. Отже, зміст категорії «економічна діяльність» розкривається через логіку взаємозв'язку всіх наведених вище понять. Ми пропонуємо визначати інноваційну

діяльність як сукупність дій суб'єктів господарювання щодо реалізації інноваційних рішень у власних інтересах для задоволення потреб у нових або суттєво вдосконалених продуктах, послугах, технологіях, у застосуванні новітніх стратегій, процесів, методів, форм організації тощо.

На нашу думку, проблема цілісності інноваційної політики в Україні зумовлена, передусім, дещо звуженим підходом до визначення об'єкта державного впливу. Зокрема, наявне правове поле створює передумови для реалізації інноваційної політики, орієнтованої на стимулювання наукових розробок та досліджень, однак залишає поза увагою інші етапи інноваційного процесу, у тому числі етап комерціалізації інновацій та їхню дифузію. Тип політики, який комплексно охоплює всі стадії інноваційного процесу, Якоб Едлер та Ян Фагерберг назвали «місієорієнтованою» на відміну від «системно орієнтованого типу», основним завданням якого є підвищення ефективності взаємодії всіх елементів національної інноваційної системи [6, с. 5], а також створення передумов для плідної співпраці глобальних інноваційних систем. Інноваційна політика сучасної України, на думку багатьох вітчизняних науковців, не забезпечує реалізацію цих завдань [10; 14; 15], носить частковий, а не цілісний характер.

Наступний аспект цілісності інноваційної політики стосується розмежування повноважень серед суб'єктів державного регулювання та закріплення за ними конкретних інструментів впливу. При цьому класичний вибір важелів впливу зумовлений потребою подолання певних прогалів у розвитку інноваційної системи [11; 12]. Більш широкий підхід орієнтований на аналіз комплексного використання набору важелів, призначених для використання цільовою групою суб'єктів. При цьому інструменти впливу набувають ваги «соціальних конструкцій», на яких замикаються інтереси різних суб'єктів і які можуть мати свою особливу динаміку [5, с. 7]. Для України цей аспект цілісності зосереджується у проблемі ефективної взаємодії стейкхолдерів на засадах горизонтальної та вертикальної інтеграції. На доведення цього висновку можна навести результати аналізу глобального індексу конкуренто-

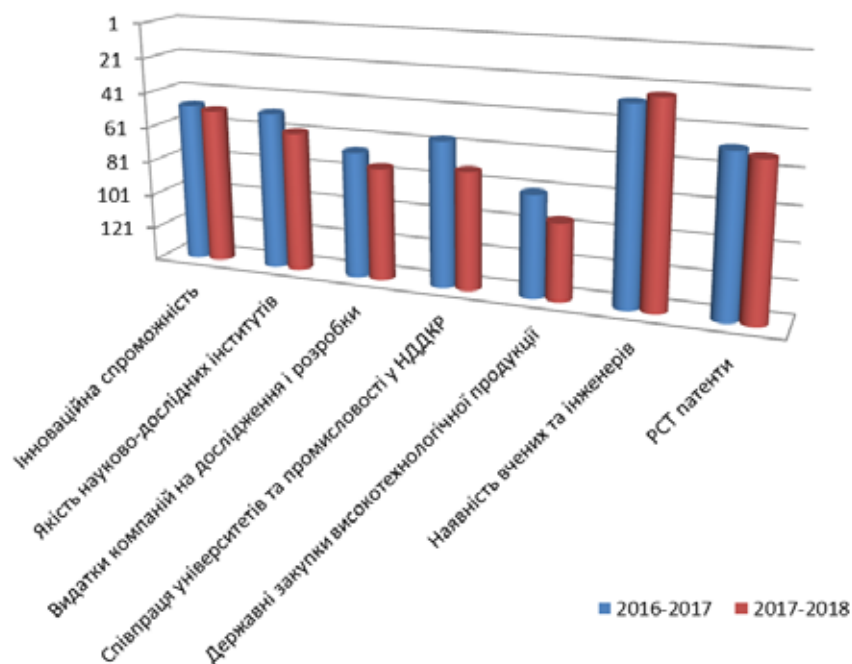

Рис. 2. Рейтингове місце України за параметром «Інновації» за індексом глобальної конкурентоспроможності

Джерело: побудовано автором за даними [18]

спроможності за складниками параметра «Інновації». Так, за даними, наведеними у звіті Світового економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність за 2017–2018 рр., Україна посіла 81-е місце зі 137 країн світу, покращивши свій результат на чотири позиції порівняно з 2016–2017 рр. Однак за індикатором «Інновації» Україна зайняла 61-е місце проти 52-го місця серед 138 країн у 2016–2017 рр. Загалом індекс глобальної конкурентоспроможності сформовано на основі 113 змінних, згрупованих у 12 індикаторів за трьома групами: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення». Зміну рейтингових позицій України за складниками субіндексу «Інновації» наведено на рис. 2.

Дані рисунка свідчать про погіршення рейтингу України за шістьма із семи наведених параметрів. Найбільші втрати за рік – співпраця університетів та промисловості у наукових розробках і дослідженнях (утрата 16 позицій), державні закупки високотехнологічної продукції (втрата 14 позицій) та якість науково-дослідних інститутів (утрата 10 позицій). Отже, комплексне використання інструментів інноваційної політики здатне не лише подолати «провали ринку» у царині створення, поширення та використання інновацій, а й сприятиме наданню самій політиці ознак цілісності, забезпечуватиме реалізацію синергетичних властивостей інновацій (здатність їх проникнення у різні сфери суспільного буття) та сприятиме формуванню не лише економічного, а й соціального ефекту [9; 16].

Нарешті, важливою передумовою формування цілісної інноваційної політики є створення інформаційного простору, який уможливує виявлення

проблеми на основі аналізу різноманітних даних у широкому доступі. Нині це також є значимою проблемою для України. Достатньо навести той факт, що під час формування щорічного Європейського інноваційного табло не враховуються з причини відсутності даних по Україні такі параметри, як: питома вага населення у віці 25–34 років із вищою освітою; відсоток населення у віці 25–64 років, яке бере участь у навчанні протягом усього життя; індекс мотивації підприємницької діяльності; питома вага підприємств, що забезпечують розвиток та підвищення ІКТ-навичок власного персоналу; приватне співфінансування державних витрат на НДДКР (відсоток ВВП); працевлаштування у швидко зростаючих підприємствах інноваційного сектору (у відсотках від загальної зайнятості) [19, с. 85].

Висновки. У результаті проведеного дослідження визначено такі ознаки цілісності макроекономічної інноваційної політики: 1) формування інноваційної стратегії на основі комплексного розуміння інновацій як синергетичних категорій, що можуть використовуватися у різних сферах суспільного буття; 2) цільовий вплив на формування інноваційних рішень суб'єктами інноваційної діяльності для досягнення стратегічних пріоритетів соціального-економічного розвитку; 3) деталізація використання важелів впливу на всіх стадіях інноваційного процесу (від виникнення ідеї до споживання інновацій та їх дифузії); 4) включення стейкхолдерів до процесу розроблення та реалізації інноваційної політики; 5) розвинена інформаційна мережа.

Основними проблемами, що перешкоджають формуванню цілісності інноваційної політики в

Україні, є: переважання застарілого підходу до підтримки окремих ринків чи секторів як мети інноваційної політики; низький рівень інноваційної культури; відсутність необхідних компетенцій у галузі інноваційного менеджменту; нерозвиненість інноваційної інфраструктури; відірваність освіти та науки від виробництва; низький рівень взаємодії між інституціями державного регулювання інноваційної діяльності; нерозвинута система моніторингу та оцінки результатів застосування інновацій.

До основних напрямів підвищення ефективності інноваційної політики в Україні належать: переорі-

єнтація ролі держави на глобального координатора та фалісатора взаємодії між різними економічними агентами на всіх стадіях інноваційного процесу; державна фінансова підтримка приватного інвестування в НДДКР; розвиток публічно-приватного партнерства; політика стимулювання попиту через інноваційно орієнтовані державні закупівлі; вдосконалення інноваційного законодавства; посилення горизонтальної та вертикальної координації в реалізації політики знань; розвиток інноваційних кластерів на основі міжсекторального, міжрегіонального та міжнародного співробітництва.

Список літератури:

1. Arnold E. Evaluation Research and Innovation Policy: A Systems World Needs Systems Evaluations. *Research Evaluation*. 2004. № 13. P. 3–17.
2. Benaim M., Tether B. Innovation Policies for a Creative Economy. Challenging the Dominance of STI and Research', presented at the *EU–SPRI Conference*, Lund, Sweden, 2016. 8–10 June. P. 106–107.
3. Borrás S., Edquist Ch. Conceptual Underpinnings for Innovation Policy Design – Indicators and Instruments in Context. Paper prepared for the *OECD Blue Sky Conference III* 19-21 September 2016 in Het Pand, Ghent, Belgium, 22 p. ISBN 9783200055773.
4. Braun D. Organising the Political Coordination of Knowledge and Innovation Policies. *Science and Public Policy*. 2018. № 35. P. 227–39.
5. Edler J., Cunningham P., Gok A., Shapira P. Handbook of Innovation Policy Impact. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016. 587 p.
6. Edler J., Fagerberg J. Innovation policy: what, why, and how. *Oxford Review of Economic Policy*. 2017. Volume 33. № 1. P. 2–23.
7. Flanagan K., Uyerra E. Four Dangers in Innovation Policy Studies—And How to Avoid Them. *Industry and Innovation*. 2016. № 23. P. 177–88.
8. Mahroum S. Innovation Policies and Socio-economic Goals: *An Analytic-diagnostic Framework*, Working Paper, Abu Dhabi: INSEAD, 2012.
9. Пригожий А.И. Нововведения: стимулы и препятствия (Социальные проблемы инноватики). М.: Политиздат. 1989. 270 с.
10. Амоша О.І., Антонюк В.П., Землянкін А.І. та ін. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: монографія; НАН України. Ін-т економіки промисловості. Донецьк, 2007. 328 с.
11. Гриценко О.В., Качула С.В. Реалізація інноваційної політики у системі бюджетного регулювання в Україні. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2016. № 3. С. 24–30. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jsruil/handle/123456789/2712>. (дата звернення: 20.11.2018).
12. Крамської Д.Ю. Методи і форми державного регулювання інноваційних процесів. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. 2017. № 46(1267). С. 150–157. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/33946> (дата звернення: 20.11.2018).
13. Марченко О.В. Стратегічні аспекти європейського досвіду як основа формування інноваційної політики України *Економіка і регіон. Науковий вісник*. 2018. Т. 1. № 1(68). С. 96–100. DOI: <https://doi.org/10.26906/eir.2018.68.1020>.
14. Мельник В.В. Визначення проблем запровадження та становлення державної інноваційної політики в Україні. *Економічні горизонти*. 2017. № 2(3). С. 13–17. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(3\).2017.127270](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(3).2017.127270).
15. Федулова Л. Тенденції розвитку національних інноваційних систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4(166). С. 94–104.
16. Яцишина І.В. Соціалізація інноваційної політики ЄС. *Наука та наукознавство*. 2017. № 4 (98). С. 3–17. ISSN 0374-3896.
17. Концепція розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80> (дата звернення: 20.11.2018).
18. Доповіді серії The Global Competitiveness Reports за відповідні роки / World Economic Forum. URL: <http://www.weforum.org/gcr> (дата звернення: 20.11.2018).
19. European Innovation Scoreboard 2018 / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en (дата звернення: 20.11.2018).